

Ulu öndər Heydər Əliyevin inkişaf strategiyasının təntənəsi

Tərəqqiyə yüksələn 50 illik yolun (1969-2019-cu illər) sosial-iqtisadi nəticələri

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin memarı və Azərbaycan xalqının minillik arzusunu tarixi reallığa çevirmiş ulu öndərimiz Heydər Əlirza oğlu Əliyev yaşasaydı indin onun 96 yaşı tamam olacaqdı. Bu dahi şəxsiyyət 1923-cü il may ayının 10-da doğma vətənimiz Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi olan qədim elm və mədəniyyət mərkəzi, böyük dövlətçilik tarixi olan Naxçıvan Muxtar Respublikasının Naxçıvan şəhərində anadan olmuşdur. 14 iyul 2019-cu il tarixdə Heydər Əliyevin ilk dəfə Azərbaycan Respublikasına hakimiyyətə gəlməsinin 50 ili tamam olur. Heydər Əlirza oğlu Əliyev 1969-cu ilin 14 iyulunda Bakı şəhərində keçirilmiş Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin Plenumunda yekdilliklə Azərbaycan KP MK-nin Birinci katibi vəzifəsinə seçilmişdir.

təbiiq edilməsinə böyük ehtiyac var idi. Bütün bu çətin və mürəkkəb vəzifələrinə yerinə yetirilməsinin məsuliyyəti isə yenidən hakimiyyətə gəlmiş Heydər Əlirza oğlu Əliyevin üzərinə düşmüşdü. Ölkə rəhbəri seçildiyi cəmi 21 gün sonra onun təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə 5 avqust 1969-cu il tarixdə Azərbaycan KP MK-nin məşhur avqust Plenumu öz işinə başladı. Heydər Əliyevin həmin Plenumdakı məruzəsində Azərbaycanın xalq təsərrüfatında yaranmış böhranlı vəziyyət və onun uzun illər boyu geridə qalması səbəbləri hərtərəfli təhlil edilib aşkara çıxarılmış və ondan çıxış yolları müəyyənləşdirilmişdir.

Heydər Əliyev çox gözəl bəşarə düşürdü ki, millətin siyasi müstəqilliyi onun iqtisadi azadlığından keçir. Ona görə də onun rəhbərliyi və bilavasitə iştirakı ilə uzun müddətə Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişaf strategiyası və taktikası işlənilib hazırlandı və həyata keçirilməyə başlandı. Beləliklə, 1969-cu ilin avqust ayında Azərbaycanın tarixində yeni inkişaf dövrünün təməli qoyuldu.

Heydər Əliyev respublikamıza rəhbərlik etdiyi 1969-1982-ci illərdə Azərbaycanın iqtisadi, sənaye, kənd təsərrüfatı və enerji potensialı ilə yanaşı bö-

yük və qüdrətli elmi-intellektual kadr potensialının da yaranmasına nail olmaqla onun müstəqil dövlət kimi yaşaması və dünya miqyasında tanınmasının, siyasi və iqtisadi müstəqilliyinin, sistemli şəkildə artırılmasına əsaslı təminatı təmin etmişdir. Bunlara "Azərbaycan SSR-də kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsi üzrə tədbirlər haqqında"; "Azərbaycan SSR-də xalq təsərrüfatının daha da inkişaf etdirilməsi tədbirləri haqqında"; "Kənd təsərrüfatı istehsalının daha da intensivləşdirilməsi"; "Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin 1976-1980-ci illərdə respublikada sənayenin ayrıl-ayrı sahələrinin inkişaf etdirilməsi haqqında təkliflərinə baxılmasının nəticələri haqqında" və "Azərbaycan SSR-də kənd təsərrüfatı istehsalının daha da ixtisaslaşdırılması, özümçülüğün və şərabçılığın inkişaf etdirilməsi tədbirləri haqqında" - qərarlar aiddir. Ulu öndərin rəhbərliyi ilə bu qərarların müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsi nəticəsində Azərbaycan Respublikası müharibədən sonrakı dövrdə ilk dəfə olaraq, doqquzuncu və onuncu beşilliklər üçün nəzərdə tutulmuş bütün xalq təsərrüfatı planlarını vaxtından əvvəl və artıqla yerinə yetirməyə nail olmuş və beşilliklərin bütün il-

lərində o dövrdə Sovet dövlətinin ən yüksək mükafatı sayılan - SSRİ-nin Keçici Qırmızı bayraqları ilə təltif olunmuşdur. Həmin illərdə respublika vətəndaşlarının 1 milyon 95 min nəfərindən çoxu keçmiş SSRİ-nin müxtəlif orden və medalları ilə, o cümlədən 1007 nəfəri Lenin ordeni, 10 min 130 nəfəri Qırmızı Əmək Bayrağı, 1422 nəfəri Oktyabr İnqilabı, 1153 nəfəri Xalqlar Dostluğu ordeni ilə təltif edilmiş; 108 nəfəri, onlardan bir neçə nəfəri isə ikinci dəfə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adına layiq görülmüşlər.

1970-1982-ci illərdə respublikamız böyük uğurlara nail olmuş və iqtisadi artım sürətinə görə Orta İttifaq səviyyəsini xeyli ötüb keçmişdir. Bu illərdə Azərbaycanda istehsal olunan milli gəlirin həcmi 2,6 dəfə, sənaye məhsulunun həcmi 2,7 dəfə, kənd təsərrüfatı məhsulunun həcmi 2,3 dəfə; ictimai işə də daxil olmaqla əmtəə dövriyyəsi 2,1 dəfə, əhaliyə göstərilən xidmətlərin həcmi isə 2,9 dəfə artmışdır. 1969-1982-ci illərdə respublikamızda istehsal edilən 350 adda məhsul dünyanın 65 ölkəsinə ixrac edilmişdir. Böyük ictimai hissi ilə qeyd edilməlidir ki, Heydər Əliyevin şəxsi təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə keçən əsrin 70-ci illərində İttifaq hökumətindən çoxlu vəsait alınması hesabına Mingəçevirdə hər birinin gücü 300 meqavatt olan 8 böyük enerji bloku və 5 min meqavatt elektrik enerjisi istehsalı gücünə malik olan energetika sistemi yaradılmış; Bakı neft emalı müəssisələrinin yenidən qurulması, neftin iqiqat emalı üçün qurğu və avadanlıqların quraşdırılması ilk dəfə olaraq həyata keçirilmiş; 445,2 min şagird yerlik 849 ümumtəhsil məktəbləri, çoxlu tibb, mədəniyyət, ticarət və ictimai işə müəssisələri, mehmanxanalar və digər sosial obyektlər tikilib istifadəyə verilmiş, bir milyon mənzil təbii qazla təmin edilmiş, 2,6 min kənd qaz kəməri çəkilmiş, Kür su kəmərinin istismarı, fəaliyyətdə olan digər su kəmərinin genişlənməsi və yenidən qurulması hesabına Bakı şəhərinin su təminatı 2 dəfə yaxşılaşmışdır.

1969-1982-ci illərdə Heydər Əliyevin təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə həyata keçirilən sosial-iqtisadi siyasətin ən mühüm istiqamətlərindən biri də demografik vəziyyətin və əhəlinin səmərəli məşğulluğunun təmin edilmə-

sinin nizamlanması ilə bağlı kompleks tədbirlərin işlənilməsinə bənzər tədbirlər hazırlanması və həyata keçirilməsindən ibarət olmuşdur. Məsələ burasındadır ki, hələ 7-ci və 8-ci beşilliklərdə Azərbaycanda sosial-iqtisadi inkişafın planlaşdırılmasında bir sıra ciddi nöqsanların buraxılması, o cümlədən keçən əsrin 50-ci və 60-cı illərinin əvvəllərində burada yaranmış demografik vəziyyətin lazımcına qiymətləndirilib düzgün nəzərə alınmaması respublikada sürətlə artmaqda olan əmək ehtiyatlarının sayı və yeni yaradılan iş yerləri arasında tarazlığın pozulmasına səbəb olmuş, bu isə öz növbəsində mövcud olan əmək ehtiyatlarının xeyli bir qisminin ictimai istehsaldan kənar qalmasına və onların əməyindən tam və səmərəli istifadə edilməsinə gətirib çıxarmışdır. Belə ki, Sovet hakimiyyəti illərində bir neçə onilliklər ərzində respublikamızda əhəlinin və onun əmək qabiliyyətli hissəsinin orta illik artım sürəti Orta Asiya respublikaları istisna olmaqla İttifaqda və bütün başqa müttəfiq respublikalarda olduğuna nisbətən təqribən 2,4-2,5 dəfə yüksək olmuş və bir qayda olaraq burada yaradılan yeni iş yerlərinin sayı həmişə əmək ehtiyatlarının sayından geridə qalmışdır. Bu problemin həlli ilk növbədə respublikada özünəməxsus demografik və əhəli sakinliyi sahəsində dövlət siyasətinin işlənilməsi və həyata keçirilməsini tələb edirdi. Təsəvvür deyildir ki, Ulu öndər Heydər Əliyevin uzun illər ərzində keçmiş SSRİ-nin tərkibində olmuş Azərbaycanda kəskinləşməkdə olan əhəli sakinliyi, məşğulluq və işsizlik problemlərinin gələcəkdə törədə biləcəyi mənfi sosial-iqtisadi və demografik nəticələri əvvəlcədən hiss edərək, çox böyük uzaqgörənliklə, hələ keçən əsrin 80-ci illərinin əvvəllərində dünya ölkələri və keçmiş SSRİ rəhbərləri arasında ilk dəfə olaraq dövlət səviyyəsində "Respublikanın demografik inkişafı və əhəlinin işlə təmin edilməsi üçün elmi surətdə əsaslandırılmış uzunmüddətli konsepsiyaların" işlənilməsi və əhəlinin səmərəli işlənilməsinə əsaslandırılmışdır.

(davamı növbəti saylarımızda)

Səhbaz MURADOV,
AMEA-nın müxbir üzvü,
Əməkdar elm xadimi,
iqtisad elmləri doktoru, professor.

Müasir dünyanın ən qüdrətli dövlət xadimləri Franklin Ruzvelt, Şarl De Qoll, Cavahirləl Nehru və Mustafa Kamal Atatürk kimi adını bəşəriyyətin tarixinə qızıl hərflərlə yazdırmış bu dahi şəxsiyyət - Heydər Əlirza oğlu Əliyev XX əsrdə Azərbaycan xalqının bəşəriyyətə bəxş etdiyi əvəzsiz tarixi fenomenidir. 46 yaşı yenidən tamam olmuş bu böyük insan ilk dəfə hakimiyyətə gəldiyi vaxt Azərbaycan Respublikası ictimai-siyasi, iqtisadi, sosial-demokratik, mədəni-psixoloji və s. sahələri əhatə edən böyük çətinliklər və problemlərlə üz-üzə qalmışdı. Keçən əsrin 60-cı illərinin sonlarına yaxın respublikamızın iqtisadiyyatı dərin və uzunmüddətli böhran vəziyyətinə qədəm qoymuş və sosial-iqtisadi həyatın bütün sahələrində geridə qalaraq iqtisadi inkişafın bir çox mühüm göstəricilərinin səviyyəsinə görə keçmiş İttifaq respublikaları arasında sonuncu yerlərdən birini tutmuşdu. Belə ki, eger 1960-1970-ci illərdə SSRİ-də istehsal edilmiş milli gəlirin orta illik artım sürəti - 8, əmək məhsuldarlığının orta illik artım sürəti - sənayedə - 5,0, kənd təsərrüfatında isə 67,0 faiz təşkil etmişdilər, Azərbaycan SSR-də bu göstəricilər xeyli aşağı, yəni müvafiq surətdə cəmi 5,0; 3,3 və 26,0 faiz olmuşdu. Müqayisə edilən dövrdə bir sıra başqa mühüm iqtisadi göstəricilərin səviyyəsinə görə də respublikamız Orta İttifaq səviyyəsindən xeyli geridə qalırdı. 1960-cı ildə Azərbaycan SSR-də adambaşına düşən məcmu ictimai məhsul istehsalının həcmi Orta İttifaq səviyyəsinin - 75,8; milli gəlir istehsalının 74,0; sənaye məhsulu istehsalının - 75,8; kənd təsərrüfatı məhsulu istehsalının - 68,7; hər bir fəhlə və qulluqçunun orta aylıq əmək haqqının 95,5; əhəlinin hər nəfərinə

düşən ictimai istehlak fondlarının - 75,6; pərakəndə ticarət dövriyyəsinin isə 69,2 faizini təşkil etmişdir. 1970-ci ildə bu göstəricilər daha da pisləşərək müvafiq surətdə - 53,3; 51,0; 56,3; 47,7; 89,3; 70,2 və 62,1 faiz olmuşdu. Həmin dövrdə İttifaq miqyasında əhəlinin hər 1000 nəfərinə düşən xalq təsərrüfatında məşğul olanların sayı 371 nəfər, o cümlədən sənayedə - 130, ticarət və təchizatda - 27, elmdə isə 13 nəfər təşkil etmişdirsə, Azərbaycan SSR-də bu göstəricilər müvafiq surətdə cəmi - 246; 60; 20 və 7 nəfər və ya Orta İttifaq səviyyəsindən 1,5; 2,1; 1,3 və 1,8 dəfə, adambaşına düşən milli gəlirin artım sürəti isə təqribən 3 dəfə aşağı olmuşdu. Qeyd edilən dövrdə respublika iqtisadiyyatında baş verən geriliyi xarakterizə edən əsas göstəricilərdən biri də ondan ibarət olmuşdur ki, eger 1940-cı ildə Azərbaycan Respublikası SSRİ-də hasil edilən neftin 72 faizini vermişdirsə, bu göstəricinin səviyyəsi azalaraq 8 faizə düşmüşdür. Bunun başlıca səbəbi həmin dövrün 50-ci illərinin əvvəllərində Qərbi Sibirde yeni neft yataqlarının kəşf edilməsi nəticəsində daha ucuz və böyük miqyasda neftin çıxarılması ilə bağlı olmuşdur. Keçən əsrin 60-cı illərinin əvvəllərində respublikada sürətlə artan qaz istehsalı da onilliyin axırında kəskin şəkildə azalmağa başlamışdı. Buna görə də iqtisadiyyatını bütövlükdə dərin və uzun sürən böhran bürümüş respublikamızı bu ağır vəziyyətdən çıxarmağın yollarının axtarılıb tapılmasına, ona prinsipçə yeni konseptual səviyyədə yanaşma əsasında ölkənin inkişaf planlarının işlənilməsi və həyata keçirilməsinə, xalq təsərrüfatında köklü struktur dəyişikliklərinin aparılmasına, təsərrüfatçılıqda və iqtisadi həvəsləndirmədə yeni metodların